

УДК 903.4 (477.8-17) "00/00" (093)

МОГИЛЬНИКИ ПЛІСНЕСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ ІХ–ХІІІ СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМОВПЛИВІВ НА МІКРОРЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Михайло Филипчук, Наталія Шуй

*Інститут археології Львівського національного університету
імені Івана Франка*

79000 вул. Університетська, 1
Львів, Україна

На підставі аналізу різних типів поховань ІХ–середини ХІІІ ст. Пліснеського археологічного комплексу порушено проблему етнокультурних взаємовпливів на мікрорегіональному рівні.

Ключові слова: Пліснеський археологічний комплекс, інгумаційні поховання, кремаційні поховання, підкурғанні поховання, ґрунтові поховання, етнокультурні взаємовпливи.

Загальновідомо, що поховальний обряд має стійкі традиції та є консервативним. Він відображає не лише світогляд того чи іншого етносу, а й часто слугує етновизначальним чинником. Дуже часто зміни світогляду населення виявляються в еволюції його поховального обряду, яку можна фіксувати в процесі археологічних досліджень. У подібній ситуації динаміка цих змін у часі з урахуванням конкретно-історичних умов дає змогу під новим кутом зору висвітлювати складні, а іноді й дискусійні процеси суспільного та етнокультурного розвитку тієї чи іншої спільноти. Розгляд цих питань набуває особливого значення для епохи середньовіччя, зокрема, часу прийняття християнства. Згідно з письмовими джерелами, хрещення Русі відбулося 988/989 рр. Водночас матеріали археологічних досліджень дають підстави констатувати, що масова поява інгумаційних ґрунтових християнських поховань, яка свідчить про цілковите впровадження християнства, припадала лише на середину ХІІ ст. І це закономірно, адже зміна світогляду відбувається дуже повільно.

Не є винятком у цьому й Українське Прикарпаття. Як зазначив Б. П. Томенчук, найраніші дерев'яні храми і разом з ними прицерковні двори, тобто кладовища, з'явилися в зазначеному регіоні лише в середині ХІІ ст. [16. С. 40–48]. З висловленою думкою повністю погоджуємося, оскільки саме до середини ХІІ ст. належить добре стратифікований (на підставі польової документації наших попередників та власних спостережень) ґрунтовий могильник на дитинці Пліснеського городища ХІ – середини ХІІІ ст., яке є складовою частиною Пліснеського археологічного комплексу слов'яно-руського часу. Незважаючи на те, що пам'ятку досліджували близько 200 років, лише останнім часом, коли нагромаджено чимало археологічного матеріалу і розділено його

на достовірний, малодостовірний та недостовірний, можна приступити до розмежування складових цього комплексу. За основу такого поділу взято теоретико-методологічні розробки Ж.-К. Гардена [3], які, на наш погляд, є найдієвішими й об'єктивними під час вивчення багатофазових та багатошарових пам'яток.

Найраніший могильник на території Пліснеського археологічного комплексу – ґрунтовий кремаційний. Він розміщений на центральній ділянці городища [20. С. 12–13; 21. С. 328–333]. Саме тут, у західній частині дитинця, досліджено ритуальну споруду (рис. 1, 2). “Її сліди вдалося простежити з глибини 0,3 м від рівня сучасної поверхні. В плані вона прямокутної форми із дещо заокругленими кутами, шириною 0,8 м, довжиною 1,8 м і глибиною 0,25–0,3 м від рівня виявлення. Поздовжніми сторонами споруда орієнтована по осі північ–південь з незначним відхиленням у бік заходу. З півночі вона перекривається поховальною (інгумаційною – *М. Ф., Н. Ш.*) ямою № 6, а з заходу – поховальною ямою № 7. Стінки і дно споруди (завтовшки 0,1 м) виявилися повністю випаленими до червонувато-чорного кольору. На поверхні простежувалися сліди своєрідного підлощення (жиру?). Тут, а також на рівні денної поверхні виявлено кілька десятків дрібних кальцинованих костей. Поряд з ямою та в її заповненні – чорних гумусованих суглинках зі значним вкрапленням глиняної вимазки, вугілля і золи, – виявлено керамічний матеріал X ст. Це товстостінні кружальні горщики з погано вираженими манжетоподібними вінцями, довгою прямою шийкою і плавним переходом до плічок. Текстура керамічного тіста супіскувата, випал не редукований” [20. С. 12–13; 21. С. 333].

Конструктивні особливості зазначеної споруди і рухомий матеріал дають підстави припустити, що це залишки крематорію X ст., поряд з яким міг бути кремаційний ґрунтовий могильник, на слабко виражені рештки якого дослідники, очевидно, не звертали уваги. Аналогії розташування кремаційних ґрунтових могильників можна знайти на інших слов'янських укріпленнях полісного типу в Українському Прикарпатті, а саме: на території Ревнянського [13. С. 38–39; 14. С. 80–93] та Старозбараського [24. С. 137–153] городищ. Отже, наявність споруди для спалення покійників, кальциновані кістки, які були на її долівці і поряд з нею, а також керамічний матеріал кінця IX–X ст., дають змогу висловити думку, що в південно-західній частині дитинця Пліснеського археологічного комплексу функціонував ґрунтовий слов'янський могильник, на території якого могли бути ямні кремаційні поховання, аналогічні до виявлених у Ревному [13. С. 38–39; 14. С. 80–93]. Відомий нам матеріал також дає підстави вважати, що трупоспалення проводили в спеціальній споруді, яку можна вважати тогочасним крематорієм. І ще один суттєвий аспект для наведеного порівняння: топографія всіх відомих ґрунтових кремаційних некрополів у системі городищ полісної структури є однаковою [22. С. 137–138]: вони займають найвищі і водночас центральні місця в межах укріплених територій. Отже, матеріали укріплених поселень дають підстави висловити думку, що єдиним типом поховань у слов'янському суспільстві IX–X ст. Українського Прикарпаття є ґрунтова кремація на стороні.

Водночас зазначимо, що з останньої чверті I тисячоліття н. е. на території Українського Прикарпаття, як і в лісостеповій зоні Правобережжя України, відомий також інший тип могильників, синхронний ґрунтовим кремаційним. Він характерний перш

Рис. 1. Плісеське городище

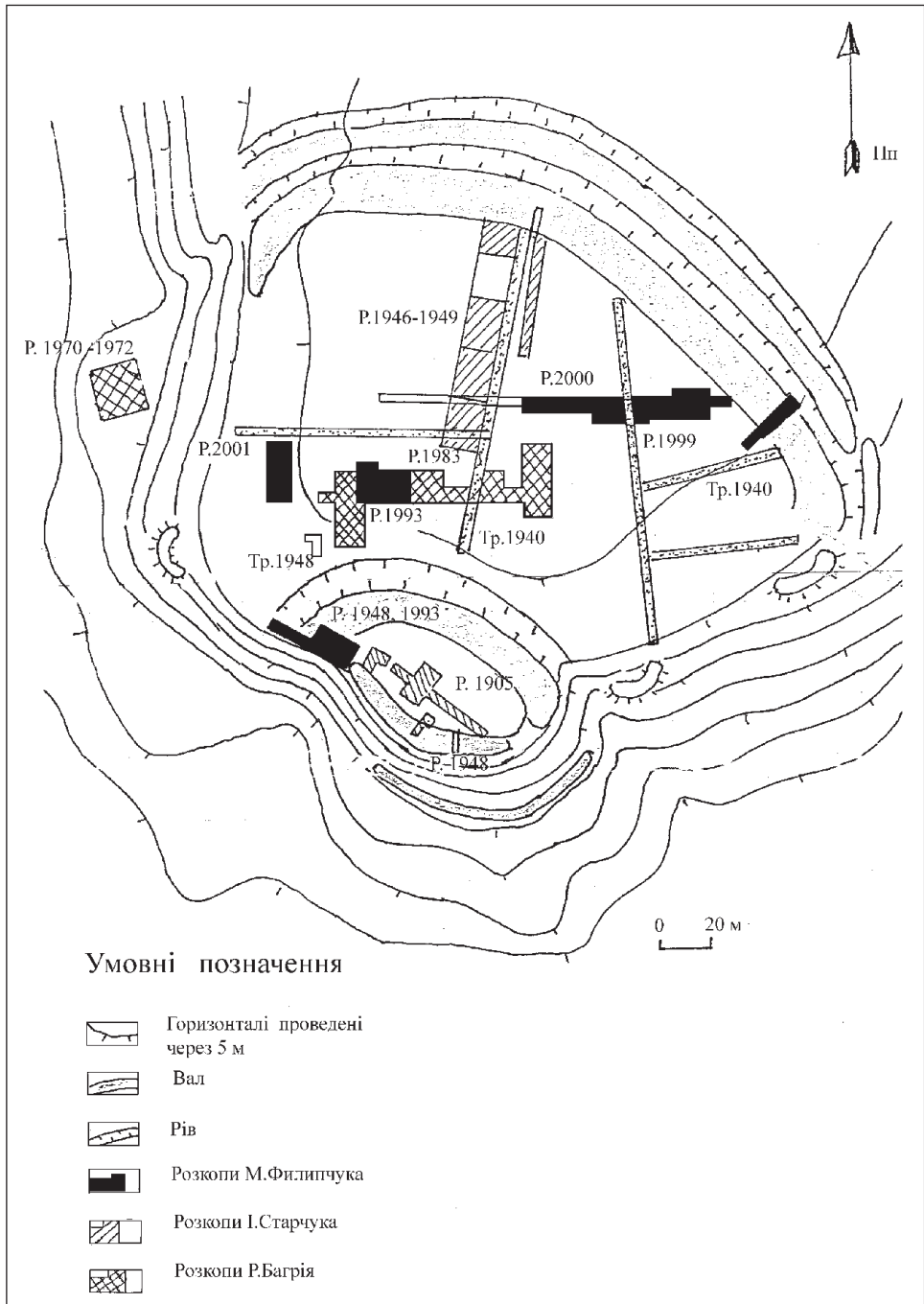

Рис. 2. План "Дитинця" Плісеського городища

за все для неукріплених поселень. Цих могильників є не так уже й багато: кургани у Чорнівці та Чепоносах. У Чорнівці курган розташований у північно-східній частині циркоподібної улоговини, яку протягом VII–IX ст. заселяли мешканці Чорнівського гнізда поселення. Кургани невисокі (0,2–0,5 м), овальної в плані форми, діаметром не більше 5 м. На думку дослідниці І. П. Русанової, поховання цього могильника, здійснені за обрядом тілоспалення, можна датувати X ст. [6. С. 331]. Чепоносівський некрополь розташований на вододілі біля лісу. В ньому налічується лише чотири насипи, які Б. Тимошук датував VII–VIII ст. [12. С. 94–95]. Два найменші з них розкопані. В одному з них (курган № 1), “в його північно-східній частині, виявлено глиняну обпалену площадку розміром 1,4×1,1 м. Навколо неї в діаметрі до 2 м лежали розкидані шматки обгорілого дерева та вугілля, а на північний схід від площадки знайдено купку людських кальцинованих дрібних кісток... . Крім глиняної площадки з рештками кремації, під насипом виявлено сім вогнищ, що розміщувались в ямках глибиною 0,2 м, діаметром 0,4 м. Вони були повністю наповнені вугіллям, попелом та дрібними шматками обпаленого ґрунту. Дрібне вугілля лежало і навколо кожної з ям, займаючи площу діаметром до 1 м. Вогнища разом з глиняною площадкою утворювали коло діаметром 9 м. Вони, очевидно, мали ритуальне призначення” [12. С. 94–95]. Подібні кургани з глиняними площадками характерні для слов’янського населення Нижнього Подністер’я [17. С. 69–70]. Водночас у кургані № 2 “виявлено лише купку кальцинованих кісток та розчавлений ліпний неорнаментований горщик, що має прямий і горизонтально зрізаний вінчик, округлі стінки, які розширюються у верхній частині посудини” [12. С. 95].

Отже, у межах зазначеного регіону протягом останньої чверті I тисячоліття н. е. побутували два типи могильників: ґрунтові в межах укріплених територій та курганні, винесені за територію селищ. На думку Б. Тимошука, “давніми жителями Нижнього Подністров’я були східнослов’янські племена тиверців, а Верхнього Подністров’я – дуліби”, територію Буковинського Прикарпаття заселяли хорвати. Ґрунтові могильники належали хорватам, а курганні – тиверцям [12. С. 139]. Іншого погляду дотримується Б. Томенчук. Він стверджує, що кургани належали варязькій дружині, яка, повертаючись із походу з південних земель (можливо, Візантії), осіла у Прикарпатті [15. С. 239].

Як зазначено, на території Пліснеського городища є курганный некрополь (рис. 1, 3) з кремаційними та інгумаційними могилами. Перші розкопки курганів розпочали ще 1810 р. настоятель Підгорецького монастиря Варлаам Компаневич та чиновник Гейслер. Вони обстежили городище і розкопали три кургани в його північній частині [27. S. 27–29]. У 1816 р. генерал-губернатор Галичини Гауер, а 1833 р. власники Підгорецького замку Тіт Дзелінський та Леон Ржевуцький безслідно знищили чимало поховань, не залишивши жодної інформації про розкопки. Лише з кінця XIX ст. за результатами розкопок дослідники записували наукову інформацію. Зокрема, на початку 80-х років XIX ст. Пліснесько досліджував польський археолог Т. Земенський, який протягом трьох польових сезонів розкопав понад 65 курганів. На жаль, окрім невеличких повідомлень, матеріали в повному обсязі так і не були введені в науковий обіг, а речовий матеріал осів у музеях та приватних колекціях [28. S. 58–61; 29. S. 41–50; 30. S. 87–99].

З 1905 р. городище і могильник досліджував К. Гадачек. На могильнику він розкопав близько десяти інгумаційних могил [25. С. 9; 26. С. 5]. За приблизними під-

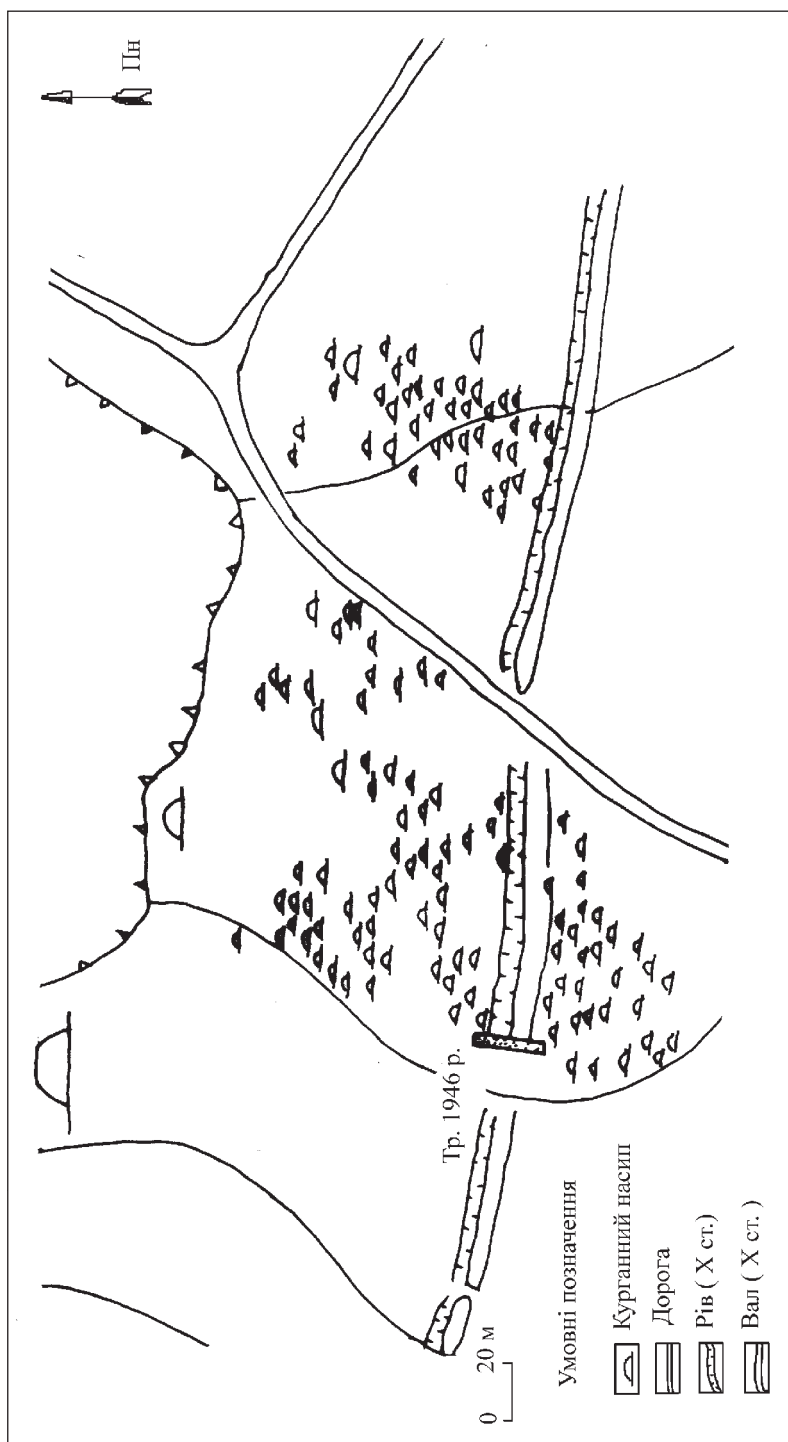

Рис. 3. План курганного могильника в Пліснеську (за М. Филипчуком)

рахунками, до 40-х років XX ст. розкопано понад 100 курганів, відомостей про які в науковій літературі практично нема.

З 1940-х років розкопки городища, у тому числі курганів, ведуть на науковому підґрунті. Саме в цей час на пам'ятці працювали Я. Пастернак та І. Старчук. Згодом І. Старчук протягом чотирьох сезонів (з 1946 р.) вивчав забудову дитинця і посаду, окремі лінії оборони й курганні насипи, а також виготовив інструментальний план городища та частини курганного могильника за збереженими поверхневими слідами. До речі, він розкопав п'ять курганів (рис. 4). У часи польових пошукових робіт І. Старчука на могильнику нараховувалося 143 курганні насипи, а за приблизними підрахунками на початок XIX ст. їх було близько 300.

Аналіз опублікованих матеріалів, наукових звітів та уцілілої польової документації наших попередників дає підстави висловити такі думки щодо часу функціонування могильника, типів поховань, виявлених на ньому, а також вірогідної належності похованих.

Хронологія могильника вже була предметом нашого опосередкованого дослідження [19. С. 280–281]. Однак уважаємо за доцільне ще раз висловити наші аргументи щодо цього питання. Час функціонування курганного могильника треба розглядати в контексті хронології і періодизації Плісеського археологічного комплексу і, зокрема, зовнішньої лінії оборони, яка пролягає через курганний могильник (рис. 4). З цього приводу І. Д. Старчук, М. П. Кучера, П. П. Раппопорт висловлювали різні думки [19. С. 280–281]. І лише на підставі результатів дослідження оборонних споруд та внутрішньої забудови городища на Подолі [18. С. 256–278], а також зіставлення їх з матеріалами І. Д. Старчука [7; 8; 9; 10. С. 26] можна достатньою мірою констатувати наступне: зовнішня лінія захисту Плісеського археологічного комплексу є однофазовою. На підставі аналізу речового матеріалу, віднайденого в системі оборони та конструктивних особливостей валів, можна дійти висновку, що припинення функціонування цих укріплень припало на кінець X ст. Водночас аналіз керамічного матеріалу з курганних насипів, розкопаних І. Старчуком, і навіть візуальна планіграфія могил, з одного боку, та рову і валу, з іншого, однозначно свідчить про асинхронність могильника та оборонної лінії: на різних глибинах насипів віднайдено фрагменти вінець кружального посуду, який, без сумніву, належить до XI – першої половини XII ст. (рис. 5, 6), а кургани в багатьох місцях перекривають лінію оборони. Отже, могильник в урочищі Поруби закладено після того, як перестала функціонувати зовнішня лінія захисту слов'янського полісу, тобто з початку XI і до середини XII ст. [19. С. 280–281]. Саме в цей час некрополь є складовою давньоруського комплексу, відомого в писемних джерелах як “Пльєснеск”.

Упродовж усього часу дослідження курганного могильника мета, завдання і методика пошукових робіт була різною. Практично до кінця XIX ст. розкопки були безсистемними, скарбошукацькими. З поховань виймали цінні речі, які згодом поповнювали приватні колекції у Львові, Кракові, Варшаві та інших містах. Жодних відомостей щодо місцезнаходження досліджених могил, характеру і часу поховань тощо “дослідники” не залишили.

Перші наукові повідомлення про характер курганних насипів, місцезнаходження поховань та супровідного матеріалу подав Т. Земенцький. У коротких повідомленнях

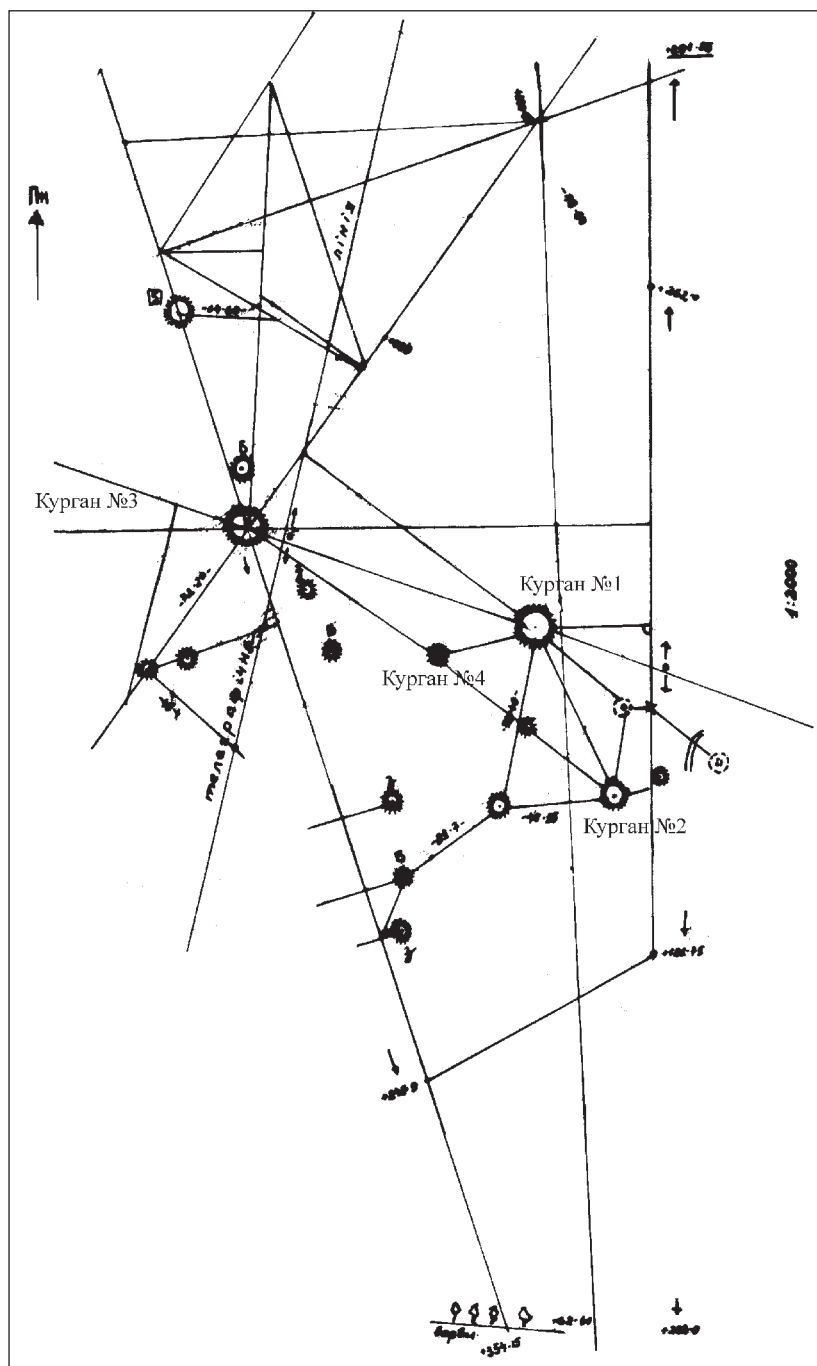

Рис. 4. План розкопаних курганів на могильнику в Пліснеську (за І. Старчуком)

він акцентував увагу на приблизному місцезнаходженні досліджуваної могили, зазначав її окружність та висоту і максимально, як для того часу, наводив характеристику залишків поховань і супровідного матеріалу. Зазначимо, що чимало поховань, і перш за все інгумаційних, були вже поруйновані до початку розкопок або ж їх зовсім не було під насипами [30. S. 11–14]. Від поруйнованих збереглися лише окремі частини скелета, а в “порожніх” були виявлені залізні цвяхи (очевидно, від домовин), уламки керамічного посуду, вугілля. Незважаючи на це, досліднику вдалося виявити два типи поховань: підкурганні кремаційні [30. S. 14] та підкурганні інгумаційні [29. S. 45; 30. S. 11–13]. Найкращим підтвердженням підкурганного кремаційного могильника виявилася велика могила на куті зовнішнього валу на полі монастиря ЧСВВ. В окружності курганний насип досягав 60 м, а у висоту – 2 м [30. S. 14]. Як зазначив автор: “W warstwie zwierzchniej, nasypowej z czarnoziemiu humusem przesiąkniętego złożonej, natrafiłem na liczne kości zwierzęce, czerepki naczyń i kawałki zuzli. W głębokości 1 m do 1,6 cm natrafiłem na zbitą warstwę węgla w prostokąt do 2 m szerok. a 3 m dług. ułożoną. Warstwę tę pokrywała na całej niemal powierzchni cienka warstwa jakby wapienia, a bliżej przyzawszy się, z spalonych i sproszkowanych kości powstała. Po starannem przeszukaniu tej warstwy, w której nic nie znalazłem, pokazało się, że warstwa spodnia węglowa, składała się, z zwęglowych czterech kłód czyli półukrąglaków w prostokąt ułożonych; część środkowa zajmowała mniej zbitu i bezkształtną warstwę sproszkowanego węgla. Widoczne byłoto welkie spalenisko kości czy ludzkich, czy zwierzęcych.”* [30. S. 14–15]. Додамо, що в окремих, менших за розмірами могильних насипах дослідник нічого не віднайшов, навіть слідів людських кісток (маємо на увазі інгумаційних – *М. Ф., Н. Ш.*). До подібного висновку дійшов І. Д. Старчук: “В 1946 р. була розкопана одна курганна могила на полі, що мало назву Поруби, де виявлено частково тілопальний ритуал” [11, С. 396]. Отже, в різних частинах могильника фахівці відкрили кремаційні або частково кремаційні підкурганні поховання, які за супровідним матеріалом (керамікою) належать до XI ст.

Переважає більшість поховань в урочищі Поруби все ж таки були інгумаційними. Окрім одиничних, траплялися й парні, що виявились особливо багатими на знахідки. В південно-західній частині могильника Т. Земенцький виявив два парні поховання. Описуючи їх, він зосередив головну увагу на переліку супровідного інвентаря. Наприклад, за його словами, “в межах чоловічого поховання віднайдено дротяну кольчугу і залишки шкіряного пояса, у роті – золоту бляшку, а поруч з ним – залізний меч, рештки двох дерев’яних відер, точильний брусок та кістяну ручку ножа. В одному із відер були кістки тварини. На шії жіночого кістяка знайдено намисто, на правій руці – бляшаний золотий браслет, а з лівої сторони – глиняний горщик з їжею” [29. S. 45]. Ось як згодом пояснював походження цих поховань Я. Пастернак: “Це були парні поховання варязьких

* У верхньому шарі, який був представлений чорним гумусом, натрапив на багато кісток тварин, уламків кераміки кусків вугілля. На глибині від 1 до 1,6 м натрапив на спресований шар вугілляпрямокутної форми до 2 м ширини і 3 м довжини. Цей шар був цілковито покритий тонким прошарком вапна а ближче до нього (вугільного прошарку) дрібними кістками. Після детального дослідження цього прошарку, в якому нічого не знайшов, виявлено шар нижній з вугілля, що складався з чотирьох обвуглених колод, складених в прямокутник; середня частина займала менш утрамбований і без будь-якої форми шар попелу. Напевно то було велике вогнище з рештками спалення людей або тварин.

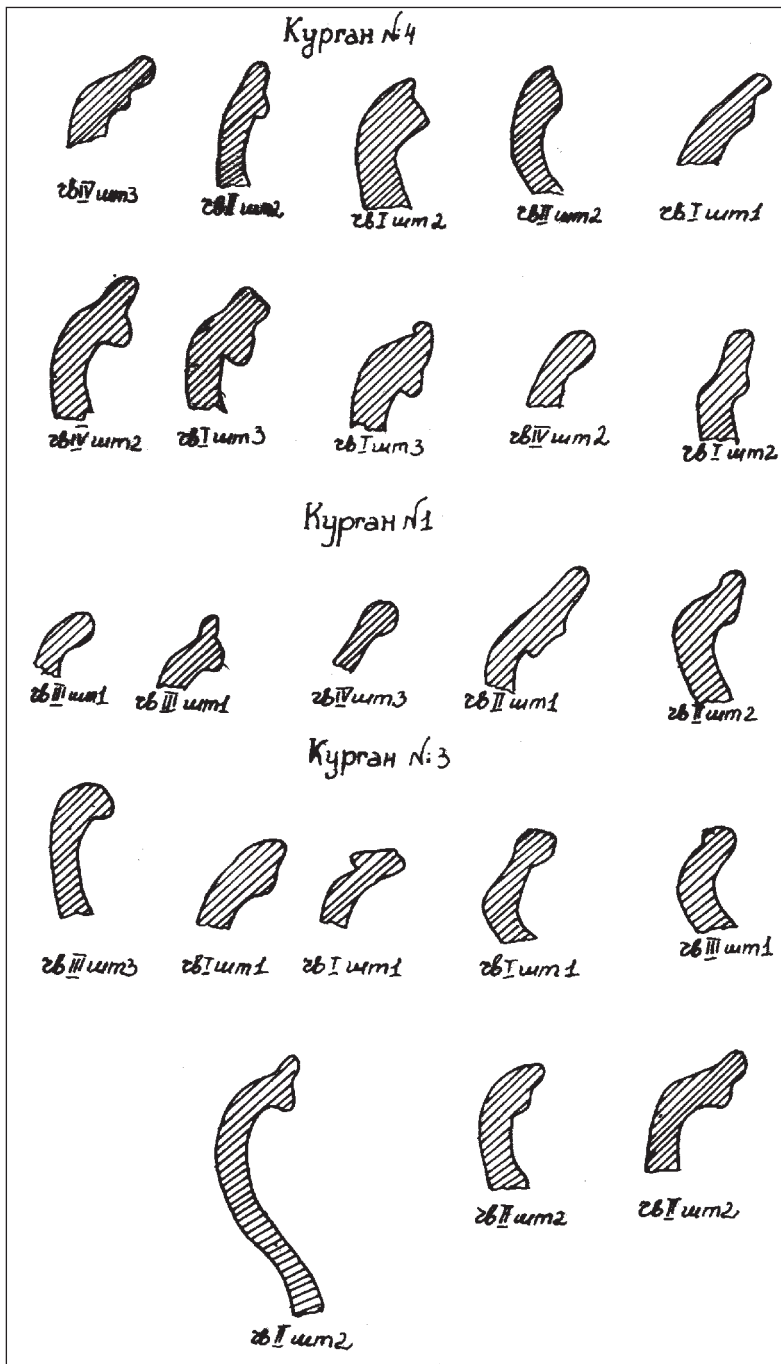

Рис. 5. Зразки вінець кружального кухонного посуду з курганів №№ 1, 3, 4 (за І. Старчуком)

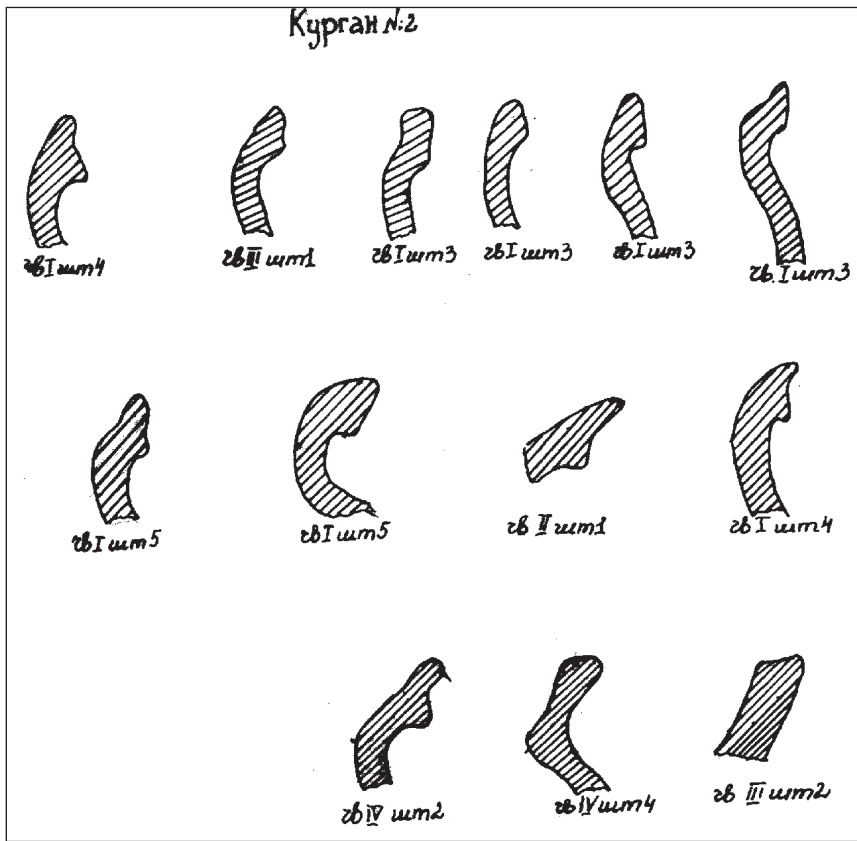

Рис. 6. Зразки вінець керамічного посуду з кургану № 2 (за І. Старчуком)

дружинників у дерев'яних коморах під могильними насипами. В одному з них, біля монастиря оо. Василіан, обидва кістяки, чоловічий та жіночий, мали в роті золоті бляшки, які первісно були, мабуть, покладені на закриті уста покійників. Крізь закриті золотом уста – вірили тоді – душа не може повернутися в тіло і зробити його живим мерцем-упирем. На грудях в обох кістяків лежали срібні хрестики, отже були це вже християни. Біля них виявлено різні особисті прикраси та залишки двох дерев'яних відер, колись, мабуть, з харчами. Подібне поховання, датоване варязьким мечем X ст., знайдено і в другій могилі” [4. С. 134]. З твердженням ученого щодо походження поховань важко не погодитись. Однак наведене датування більш ніж дискусійне. Відомо, саме тут проводив дослідження І. Д. Старчук, який розкопав п'ять курганів. Архівна документація, і зокрема замальовки вінець керамічного матеріалу, віднайденого в курганах № 1–4, однозначно дають підстави датувати їх XI – першою третьою XII ст. Саме до цього часу ми відносимо і кургани цього некрополя, який разом з давньоруським городищем і прилеглими до нього селищами утворює один комплекс.

Цікавий погляд щодо появи курганного могильника в Пліснеську висловив Б. П. Томенчук. На думку вченого, підкурганні поховання належали представникам військової киево-волинської дружини і членам їхніх сімей [15. С. 236]. За його схемою “еволюція” поховальних пам’яток для Галицько-Буковинського Прикарпаття співвідноситься з різними етапами одержавлення значених земель. Появу різночасових підкурганних типів поховань він пов’язує з тим, що галицькі землі декілька разів включалися в процеси формування давньоруської держави – Київської Русі, і стверджує, що вони не були характерними для місцевого поховального обряду, а відображали різні етапи одержавлення і феодалізації хорватських земель великокиївськими князями, зокрема: а) наприкінці IX – на початку X ст. (як наслідок військового походу князя Олега у 885 р.); б) наприкінці X–XI ст. (як наслідок військового походу князя Володимира Святославовича (русько–хорватська війна 992–993 рр.). Крім того, дослідник називає два головні шляхи одержавлення хорватських земель, які починались у Пліснеську і були спрямовані на захід (Перемишль) і на південь до Дністра (Теребовля, Галич, Ревно). В другій половині XI – на початку XII ст. на території галицьких земель з’явилася низка нових князівських замків, населення яких користувалося підкурганними похованнями за обрядом тілопокладення. Це був, на думку Б. Томенчука, період третього, внутрішнього одержавлення, яке проводили Ростиславичі під час формування Галицького князівства [15. С. 236]. Можна цілковито погодитися з належністю могильника варязькій дружині, що перебувала на службі київських князів. Однак не треба відкидати й того, що з перебігом асимілятивних процесів, у “чистому вигляді” таких поховань не було, хоча до третини – середини XII ст. – часу масового впровадження ґрунтових інгумаційних поховань – для цієї категорії населення продовжували функціонувати підкурганні інгумаційні захоронення з пережитками язичництва (маємо на увазі наявність супровідного матеріалу у вигляді посуду з їжею). Курганний могильник в урочищі Поруби свідчить про завершальний етап входження Пліснеська до складу Київської Русі. Він є невід’ємною складовою бургівської структури Пліснеського городища в XI – середині XII ст. (дитинець – посад – окольне місто + курганний некрополь). Адже саме ця модель характерна для підкорених Києву міст. Як відомо, у разі приєднання до Київської держави правляча верхівка намагалася змінити все, що певним чином нагадувало попередній спосіб життя, у тому числі й місцеву язичницьку ідеологію (віросповідання, обряди тощо), яка сприяла збереженню незалежності і боротьби за неї в оточенні сильних ранньохристиянських сусідніх держав. Уважаємо, що в зазначений перехідний період місцеве населення продовжувало хоронити своїх одноплемінників за старим традиційним звичаєм, залишаючи після себе ґрунтові кремаційні поховання, пошуки яких є надзвичайно актуальними.

Як засвідчили результати дослідження наших попередників, а також і власні, в середині XII ст. в Пліснеську, як і в регіоні загалом, простежується масове впровадження християнства, і в тому числі перехід до захоронення в ґрунтових могилах. З огляду на це важливою ланкою для вивчення еволюції поховального обряду є декілька ґрунтових інгумаційних могильників на укріпленій території городища XII–XIII ст. (див. рис. 2). Зазначимо, що вивчення забудови Пліснеська, з одного боку, свідчить про безперервний розвиток міста, а з іншого, – доводить, що найраніші ґрунтові інгумаційні поховання на

дитинці належать до середини XII ст. Грунтові тілопокладення в Пліснеську виявлено в чотирьох місцях: два на середгородді, а також на дитинці та в урочищі Церквиська.

Як відомо, кладовища в цей час були “прицерковними дворами”, тобто наявність чотирьох могильників вказує на те, що поряд з ними функціонували давньоруські церкви. Підтвердженням сказаного є могильник на дитинці. За попередніми підрахунками, тут протягом XX–XXI ст. відкрито понад 170 ґрунтових інгумаційних поховань. Здебільшого, усі вони були безінвентарні й мали західну орієнтацію. В західній частині кладовища, там, де виявлено асинхронні тілопокладення, в культурному шарі віднайдено чимало рухомих артефактів, які вказують на те, що в той час у зазначеному місці була церква. Передусім це долівкові різноколірні полив’яні керамічні плитки, культовий інвентар тощо. Аналогічна ситуація простежена і в урочищі Церквиська, де Р. С. Багрій виявив залишки фундаментів великої кам’яної споруди (церкви?) і поховання [1. С. 113].

Зміна поховального обряду, тобто поява ґрунтового могильника, і передусім на дитинці, тісно пов’язана зі зміною планувальної структури Пліснеська. Йдеться про ґрунтовий інгумаційний могильник на дитинці. Його датування не викликає заперечень. У цей час перебудовано масивні оборонні лінії захисту, які оточували дитинець і посад. Внутрішня забудова центральної частини міста має рядовий тип забудови, тобто наземні житлові споруди, які з’явилися протягом другої третини XII ст., розташовані рядами. Із закладенням церкви та кладовища територія, зайнята під цивільну забудову, поступово зменшувалася. Згодом, наприкінці XII ст., так званий дитинець перемістився в середмістя, а на його місці було засновано монастир [2. С. 111].

Наявність ґрунтових інгумаційних могил середини XII–XIII ст. у Пліснеську свідчить про повне підкорення міста великокнязівським Києвом у всіх сферах, у тому числі й духовній. Якщо в курганних похованнях ще до деякої міри зберігаються язичницькі традиції, то поява ґрунтових тілопокладень свідчить про майже повну зміну релігійно-культурних орієнтирів та впровадження християнської ідеології.

Отже, у слов’янський час, тобто протягом IX–X ст., у Пліснеську функціонували укріплення полісного типу та кремаційний ґрунтовий могильник [19. С. 279–285]. Наприкінці X ст., ймовірно, після військового походу Володимира в Прикарпатські землі [5. С. 81], слов’янський поліс був спалений і на його місці збудовано городище бургівського (замкового) типу та прилеглі селища, які безперервно функціонували з початку XI до середини XIII ст. У XI–на початку XII ст. на північ від давньоруського городища, в межах та за межами нефункціонуючих слов’янських ліній оборони, діяв курганний могильник з кремаційними та інгумаційними похованнями (урочище Поруби). Після припинення його використання, з середини XII і до середини XIII ст., в межах тогочасного міста на дитинці, середгородді та західних схилах біля центральної частини укріплень [18. С. 256–278; 19. С. 279–285] з’явилося декілька інгумаційних ґрунтових могильників. Як бачимо, сьогодні сформовано археологічні джерела, на підставі яких можна простежити еволюцію поховань у межах одного з відомих археологічних комплексів, де протягом тривалого часу дослідники виявили і частково дослідили чотири типи могильників, а саме: ґрунтовий кремаційний, курганний кремаційний, курганний інгумаційний та ґрунтовий інгумаційний, що дасть змогу відтворити етнокультурні

процеси, які відбувалися в межах Пліснеського археологічного комплексу, а згодом і на території Українського Прикарпаття протягом IX–XIII ст.

1. *Багрій Р. С.* Плеснеск // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – К. – 1990., С. 111–114.
2. *Багрій Р. С.* Звіт з досліджень давньоруського городища Пліснесько у 1971 р. // Архів ІА НАН України. – К., 1971.
3. *Гарден Ж.-К.* Теоретическая археология. – М., 1983.
4. *Пастернак Я.* Археология Украины. – Торонто, 1961.
5. Повесть временных лет. – М., 1950.
6. *Русанова И. П., Тимощук Б. А.* Гнездо славянских поселений у с. Черновка Черновицкой обл. // АО 1979 г. – М., 1980. – С. 327.
7. *Старчук І. Д.* Щоденник роботи Пліснеської археологічної експедиції за 1946 р. // Архів ІУ НАН України. – Оп. 5. – Од. зб. № 15.
8. *Старчук І. Д.* Звіт про розкопки на городищі Пліснесько в 1947–1948 рр. // Архів ІУ НАН України. – Оп. 5. – Од. зб. № 46.
9. *Старчук І. Д.* Денник розкопів на городищі Пліснесько 1948 р. // Архів ІУ НАН України. – Оп. 5. – Од. зб. 50.
10. *Старчук І. Д.* Розкопки на городищі Пліснесько // АП УРСР. – К., 1949. – Т. I. – С. 76–85.
11. *Старчук І. Д.* Розкопки городища Пліснесько в 1947–1948 рр. // АП УРСР. – К., 1952. – Т. III. – С. 379–394.
12. *Тимощук Б. О.* Слов'яни Північної Буковини V–IX ст. – К., 1976.
13. *Тимощук Б. А.* Восточнославянская община VI–X вв. н. э. – М., 1990.
14. *Тимощук Б. А., Русанова И. П., Михайлина Л. П.* Итоги изучения славянских памятников Северной Буковины V–X вв. // СА. – М., 1981. – С. 80–93.
15. *Томенчук Б. П.* Три періоди одержавлення Галицької землі (Галицько-Буковинське Прикарпаття) за матеріалами некрополів IX–XII ст. // Археологічні студії. – Київ–Чернівці, 2000. – № 1. – С. 235–243.
16. *Томенчук Б.* Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів. – Івано-Франківськ, 2005.
17. *Федоров Г. Б.* Посад Екимавцького поселення // Культура древней Руси. – М., 1966. – С. 260–275.
18. *Филипчук М.* Дослідження стародавнього Пліснеська у 1990 р. // Волино-Подільські студії. – Львів, 1998. – С. 256–279.
19. *Филипчук М.* Пліснеський археологічний комплекс (стан та перспективи дослідження) // Волино-Подільські студії. – Львів, 1998. – С. 279–285.
20. *Филипчук М.* Рятівні археологічні роботи в літописному Пліснеську протягом 2001–2003 рр. // Археологічні дослідження в Україні. 2002–2003 рр. – К., 2004. – С. 328–334.
21. *Филипчук М. А.* Звіт про рятівні археологічні дослідження на території літописного Пліснеська (с. Підгірці Бродівського р-ну Львівської обл.) у 2000 році // Архів ІА ЛНУ ім. І. Франка. – Ф. 1. – Оп. 2.
22. *Шуй Н.* До питання про топографію слов'янських кремаційних могильників в Українському Прикарпатті // Середньовічні старожитності Південної Русі–України: Тези доп. III Міжнар. студентської наук. археол. конф. – Чернівці, 2004. – С. 137–138.
23. *Шуй Н.* Про топографію могильників літописного Пліснеська // Середньовічні старожитності Південної Русі–України: Матеріали IV Міжнар. студентської наук. археол. конф. – Чернівці, 2005. – С. 194–196.
24. *Ягодинська М.* Слов'янський могильник біля Старого Збаража // Джерело. – Тернопіль, 1994. – С. 137–153.
25. *Gadaczek K.* Sprawozdania Grona Konserwatorow Galicji Wschodiej. – Lwów, 1905 – № 30. – S. 9; 1907. – № 32, S. 5.

26. *Kompaniewicz B.* Wiadomosci o Podhorcach i klacztore bazylianskim // Lwowianin. – 1838. – T. III. – S. 27–29.
27. *Ziemięcki T.* Sprawozdanie z wycięzki archeologicznej w roku 1881 dokonanej // Zbior wiadomości do Antropologii krajowej. – Kraków. – 1882. – T. VI. – S. 58–61.
28. *Ziemięcki T.* Sprawozdanie z wycięzki archeologicznej w roku 1882 dokonanej // Zbior wiadomości do Antropologii krajowej. – Kraków, 1883. – T. VII. – S. 41–50.
29. *Ziemięcki T.* Sprawozdanie z wycięzki archeologicznej w roku 1883 dokonanej // Zbior wiadomości do Antropologii krajowej. – Kraków, 1884. – T. VIII. – S. 87–99.

**NECROPOLIS IN PLISNESKO ARCHAEOLOGICAL COMPLEX
OF 9TH – 13TH CENTURIES AS A SOURCE IN EVALUATION
OF ETHNO-CULTURAL INFLUENCES ON MICRO-REGIONAL LEVEL**

Myhailo Fylypchuk, Natalia Shuy

The article examines the problem of ethno-cultural influences on micro-regional level using the analysis of different funeral rituals specific for the Plisnesko archaeological complex in 9th – mid. 13th centuries.

Key words: Plisnesko archaeological complex, inhumation funerals, cremation funerals, kurgan funerals, ground funerals, ethno-cultural influences.

Стаття надійшла до редколегії 06.05.2005

Прийнята до друку 14.09.2005